

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0100

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUADRAGESIMUM
QUINTUM.

XLV. HOOFDSTUK.

*Perticaria Ferrea. Lolay.**Lolay-Boom.*

P*erticaria Ferrea* non vasta est arbor, ac non ultra crus crassa, nempe instar Pinangæ, plerumque vero pedis tantum crassitiem habet, dividiturque in latifoliam & angustifoliam.

Primo: *Perticaria ferrea parvifolia* seu vera *Lolay*, simplicem ac rectum gerit truncum, pedem plerumque crassum, vix Pinangæ crassitiem habentem, qui cortice obducitur tenui, glabro, ex cinereo viridi, & mucoso, in ramis fisso ac rugoso, quique facile decor- ticari potest.

Truncus ab inferiore parte tenuibus cinctus est ramulis seu flagellis instar Caryophylli, truncus vero ipse rectus est, quatuor & quinque ulnas altus, qui superius ordinatam format comam, læte viridem, & in firmos expansus est ramulos.

Folia bina sibi obposita locantur brevibus infidentia petiolis, sed rara & vaga, quæ ex alis suis alios emittunt tenues ramulos, qui bina ternave sustinent foliorum paria, optime referunt folia vetustæ Ebeni, suntque crassa, scabra, glabra, & splendentia, binos tresve pollices longa, binos transversales digitos lata, in longum firmumque apicem desinentia, qui in vetustis foliis deorsum inflectitur, ut & ipsorum oræ, uti Ebeni folia, multaque vix digiti articulum longa sunt: Nervus medius in superiore folii parte sulcatus est, inferius vero acute protuberat, multasque tenues parallelas emittit venas ad foliorum oras inferius vix notabiles, nec veros formant sinus: Saporem habent fatue dulcem ad Caryophylli folia quodammodo adcedentem.

Flores ex brevibus dependent racemis, qui flosculi sunt albentes. Fructus parvos referunt Lantii fructus, bini tresve simul dependentes ex laxis racemis, inferius lati, superius acuminati instar ovorum, primum ex cœruleo virides, dein rubri, in sicca farinacea medulla durum recondentes officulum, instar minoris Nanarii, esui ineptum.

Ejus lignum est solidum, firmum, albicans, sed fœccum citrini coloris, recens vero durum ac grave est instar Ebeni, ac transversaliter cœsum quosdam exhibet circulos, qui annos denotant: Lympida aqua adeo inprægnatum ac refertum est, ut copiose exfluat, si incidatur. Hinc Amboinenses recens cœsos palos nolunt ob pondus domum deferre, sed aliis adponunt arboribus in silvis, corticem deglutientes, quos ita exsiccant.

Nomen. Latine *Perticaria ferrea parvifolia*. Amboinice in Leytimora *Lolay*, & ad distinctionem subsequenti *Laun Maun*, h. e. *parvifolia*.

Locus. In Leytimora crescit in minoribus silvis, circa *Caju Poeti* arbores, inter alias arbores in silva dicta *Hagana* circa Castellum *Victoriam* sita.

Ufus. Trunci non ultra pedem crassi, decorticati, & uti supra dictum est, fœccati, ad palos adhibentur, crassiores vero ad ædium postes, quibus, quum durable sit lignum, optime inservit, non frequenter vero obcurrunt, atque Amboinensibus nimis laboriosum est ex silvis illud petere.

Secundo. *Perticaria Ferrea latifolia*, erronee meo iudicio ab Amboinensibus tanquam diversa habetur arbor, ac peculiari nomine *Aytaël Lay Ila*, h. e. *latifolia* *Metrosideros*, ab aliis vero magis erronee *Saley Lau Ila* vocatur, quum nullam habeat adfinitatem cum vera *Saley*, infra libro sexto descripta. Ejus truncus ejusdem est altitudinis & crassitiei cum præcedenti, sed non ita rectus, at incurvus, sinuosus, & frutescens, corticem gerens glabrum, nec adeo mucosum. Ejus folia sunt crassa & scabra, tres quatuorve pollices longa, binos lata, tenuibus pertexta venulis, infra vix notabilibus, quæque in obtusum desinunt apicem: Bina sibi obposita sunt, brevibus infidentia petiolis, ac rara brevibus in ramulis. Fructus me latet. Lignum est admodum durum, solidum, & grave: Arbusculæ vix pedem crassæ tignis inserviunt, crassiores vero postibus.

P*erticaria Ferrea* werd geen groote boom, en niet boven een dye dik, te weten als een Pinang-boom, dog in 't gemeen blyft by maar een been dik; verdeelt in kleenbladige en grootbladige.

Eerstelyk: *Perticaria Ferrea* kleenbladige, of 't eygentlyke *Lolay*, schiet met een enkelde en regte stam op, in 't gemeen een been dik, zelden als een Pinang-boom; bekleed met een dunne, effene, uit den groene-graauwe, en mosachtige schorsse, aan de takken fyn gescheurt, of rimpelig, en die haar ligt laat afschillen.

De stam is van onderen op bezet met dunne takskens of ryskens, gelyk den Nagel-boom, dog den stam zelfs is regt, vier en vyf vademen hoog, makende boven een welgetakte kruyn, vol styve ryskens, en een blyde loof.

De bladeren staan twee en twee tegen malkander, op korte voetjes, dog weinig in 't getal, en uit haar schoot andere dunne ryskens voortbrengende, daar aan ook maar twee a drie paren staan; zy gelyken zeer na de bladeren van de oude Ebbenhout-boom, te weten, dik, styf, glad, en blinkende, twee en drie duymen lang, twee dæversvingers breed, met een lange styve spitze, het welk aan de oude bladeren nederwaarts gekromt staat, als ook de kanten, gelyk aan de Ebbenbouts-bladeren, en veele zyn niet boven een lid van een vinger lang. De middel-zenuwe maakt aan de boven-zyde een grove, beneden puyltze scherpe uyt, en zent veele fyne parallele adertjes na de kanten, die men beneden pas kennen kan, en geen regte bogen sluyten; van smaak laf-zoet, en wat na de Nagel-bladeren trekkende.

Het bloetzel bangt aan korte troffen, zullende kleene witte bloempjes zyn. De vruchten zyn als kleene Lanzen, twee en drie by malkander hangende, aan ydele troffen, agter breeft, en vooren wat toegespitst, gelyk Vogel-eyers, eerst blaauw-groen, daar na rood, verbergende in een droog meelachtig merg een harden steen, gelyk een kleenen Nanary, tot 't eeten onbequaam.

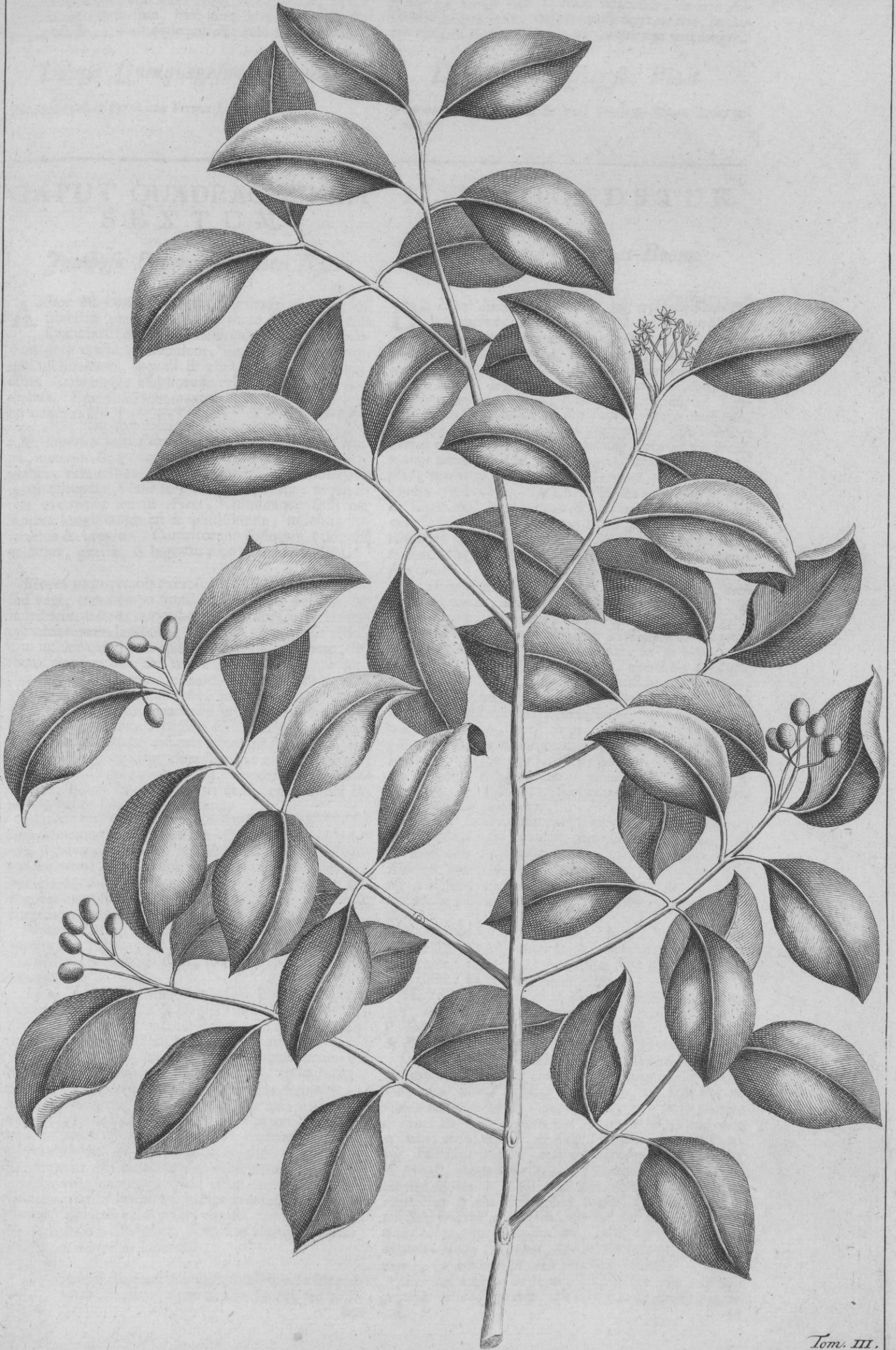
Het hout is digt, massief, dog besterft bleek-geel, het versche zo hart en swaar als Ebbenhout, dævers doorgekapt, vertoont eenige circulen of jaren; het is met een klaar water zo overvloedig beswangert, dat 't rykelyk daar uit loopt, als men 't doorkapt. Hierom willen de Amboinezen de versche gekapte sparren, wegens haare swaarte niet na huys dragen, maar stellenze overeynd in 't bosch, tegen een ander boom, schillen de bast af en latenze zo uyt droogen.

Naam. In 't Latyn *Perticaria Ferrea parvifolia*: Amboinisch op Leytimora *Lolay*, en tot onderscheyd van 't volgende *Laun Maun*, dat is kleenbladige.

Plaats. Het groeyd op Leytimora in digte bosschen, omtrent de *Caju Puti* boomen, onder anderen in 't zo genaemde Haagsche-bosch, gelegen oost-noord-oost van 't Kasteel *Victoria*.

Gebruik. Deze stammen die niet boven een been dik zyn, geschild en gedroogt als boven staat, werd tot sparren gebruykt, de dikkere tot stylen aan huysen, daarze zeer durabel zyn, dog zy zyn in geen meenigte te vinden, en de Amboinees ontziet de moeyte, omze uit 't bosch te dragen.

Tweede: *Perticaria Ferrea* grootbladige, werd myns oordeels, abusivelyk by de Amboinezen voor een verscheide boom gehouden, en ook met een byzondere naam genoemt *Aytaël Lay Ila*, dat is grootbladigen Yzer-boom, by andere nog qualyker *Saley Lau Ila*, als hebbende geen gemeenschap met 't regte *Saley*, hier na in 't 6. Boek beschreven. Zyn stam is van de voorgaande boogte en dikte, dog zo regt niet, maar krom, bogtig, en struykachtig, even van schorsse, en niet zo mosachtig. De bladeren zyn dik en styf, drie en vier duymen lang, twee breed, met fyne parallele adertjes, die men beneden pas kennen kan, en een stompe spits. Zy staan twee tegens malkander op korte voetjes, en weinig in 't getal, aan korte ryskens. De vruchten zyn my onbekent. Het hout is zeer hard, digt, en swaar. De jonge boompjes nog geen been dik, werden tot sparren gebruykt, de dikkere tot stylen.

In Leytimora quoque crescit in levioribus filvis, maximeque convenit cum *Nani Macassarensi*, in Autuario meo descripta, hæc vero latiora & rotundiora gerit folia, ipsorumque petioli paulo longiores sunt.

Tabula Quinquagesima Secunda.

Ramum exhibet *Perticaria Ferrea Lolay dictæ*.

CAPUT QUADRAGESIMUM S E X T U M.

Jambosa Litorea. Ruttu Pya.

ARbor est crassa, litorea, Jambosis adfinis, sed silvestris penitus naturæ, unde & ab aliis ejus speciebus libro primo descriptis separata; Truncum gerit crassum, humilem, sinuosum, ac plerumque inclinatum, æquali & albicante cortice obdutum, comamque ampliorē reliquis Jambosæ speciebus. Ejus folia sunt magna, glabra, scabra, paucos numero sibi opposita & oblique cruciata, non autem ultra tria foliorum paria ramulo insident. Vesta superius sunt rotunda, sex octove pollices longa, quatuor & quinque lata, fere sessilia in ramis, glabra, non expansa, sed contracta, ac sinuosis oris quasi abrupta: Venæ inferius protuberant, inque sinus excurrunt uti in *Aycao*, summumque folii par semper longissimum est & acutissimum, infimum rotundius & brevius. Contritorum foliorum odor est acidulus, gravis, & ingratus, ut & recentis ligni.

Flores in corymbis excrescunt, uti in *Caryophyllis*, sed vagi, tres nempe simul communi ex petiolo, ac quindecim toto ex corymbo, & ad illos *Cujavi* magis adcedunt quam Jambosæ: Quisque vero crasso viridique insidet calici, ex quatuor apicibus formato, ipseque flos ex quatuor tantum albis & concavis constat petalis, quorum medium repletum est densis, tenuibus, & albis staminibus, intricatim dependentibus, odoris aciduli, matutino tempore haud ingrati: Post horum staminum lapsum viridis calix intumescit, formamque obtinet minoris oblongæ Jambosæ, qui semper albet, externe dura constat carne, ineduli, excepto quod quidam hanc ad temporis lulum manducant, quum sub dentibus strideat, cæteroquin saporem habet salum & acidulum.

Lignum pallide cinereum gerit colorem, glaciale fere, siccumque magis album est, solidum, satis durum, grave, multisque tenuibus distinctum pectinibus intricatis, atque hinc inde strias formantibus, ad navigia durable est, non facile enim poliendum est. Stipites excisi facillime progerminant, novosque emittunt ramos, qui in arbores excrescunt.

Nomen. Latine *Jambosa Litorea*, Malaice *Jambu Pantey* seu *Jambu Laut*, & Amboinice *Ruttu Pya* & *Luttu Pya*, Sojenibus *Kepu*, in *Luhua Sabika*, *Baleya Calampoack*.

Locus. In cunctis Amboinæ insulis occurrit, potissimum vero in parva & magna *Cerama* circa litora, a quibus ad lapidis jactum distat. In insulis ad Eurum sitis aliisque itidem nota est hæc arbor.

Usus. Post *Cofassum* hoc lignum usitatissimum est & optimum ad navium exstructionem apud Amboinenses, ex quo tam asseres quam costas formant navigiorum fuorum, *Corre Corren* dictorum, ad asseres vero rectas eligunt arbores a litore parum remotas, quæ enim ipsi vicinæ sunt, incurvæ crescunt: Lignum facile elaborari potest ferra & dolabra ob pectinum brevitatem: Ob tenacem ejus substantiam non facile finditur vel rimas agit, quod quam maxime prodest navigiis: Operi scriniario itidem conducit, si rite sit siccum, dolabra enim poliri potest, intricatæque venæ elegantiam ostentant, licet non facile poliantur, acidusque odor diu superest.

Huc quoque pertinet *Jambosa silvestris alba* seu proprie *Jambosa silvestris*, quæ non in litore, sed vallibus

Het groeyt mede op *Leytimor* in 't ligte bosch, en heeft groote gelykenisse met 't *Nani Macassar*, in myn Autuarium beschreven, dog dit laatste heeft bredere, en vorderen rondere bladeren, en haare voetjes zyn wat langer.

De twee- en vyftigste Plaat

Vertoont een Tak van de yzer Perticaar-Boom *Lolay* genaamt.

XLVI. HOOFDSTUK.

De Strand Jamboes-Boom.

Dit is een dikke Strand-boom, wel wyt het geslacht der Jamboesen, doch van gantsch wilden aard, en dierhalven buyten haare vergadering Lib. I. geslooten. Hy heeft een dikken, niet hoogen, maar bochtigen en meest overbrellenden stam, een witachtige evene schorsse, en een breeder kruyn, dan eenig Jamboes-boom. De bladeren zyn mede groot, glad, styf, weinig in 't getal, tegens malkander, en een schuyns kruys makende, doch niet boven drie paren aan een rysken. De oude zyn vooren rond, zes en acht duymen lang, vier en vyf breed, bykans zonder steelen, digt tegens de takken aan zittende, glad, niet uytgebreyd, maar gekronkelt, of met bochtige randen afgebrooken. De aderen buylen van onderen uyt, en loopen met hoogen t'zamen, als aan de *Aycaus*; het voorste paar is altyd het langste en spitsste, het agterste ronder en korter. De reuk van de gewreevene bladeren is zuurachtig, sterk, en onlieffelyk, als mede van 't versche hout.

De bloemen staan in kroontjes, gelyk de *Nagelen*, doch ydel, te weten, drie en drie op een gemeenen steel, of vyftien aan een kroontje, en zyn die van *Cujavus* gelyker, dan die van *Jamboe*: Ieder staat op een dikken groenen kelk, van vier spitzen gemaakt, en de bloem zelfs heeft vier witte en gebolde blaadjes, zynde het middelste uytgevult met digte, subtile, en witte draatjes, in verwerde lokjes hangende, mede zuurachtig van reuk, doch in de morgenstond niet onaangenaam. Na het afvallen van deze locken, werd de groene kelk dik, en krygt de gedaante van eenkleene langwerpige Jamboes, altyd wit blyvende: Buyten met een bardachtig vleesch, onbequaam om te eeten, behalven dat 't zommige om tyd-verdryf knouwen, om dat 't tusschen de tanden knipt, anders ziltig en zuur van smaak.

Het hout is ligt-graauw of ys-verwig, besterft witter, digt, redelyk hart, zwaar, met veele fyne kammen, die verwert door malkander loopen, en hier en daar eenige streepen uytmaken, aan vaartuygen durabel, en laat zig niet ligt polysten: De afgebouwene struyk schiet ligt weder nieuwe takken op, die weder tot boomen werden.

Naam. In 't Latyn *Jambosa Litorea*, op 't Maleys *Jambu Pantey* of *Jambu Laut*, zo in 't Amboins *Ruttu Pya* en *Luttu Pya*, by die van *Soja Kepu*, op *Luhua Sabika*, op *Baleys Calampoack*.

Plaats. Men vind hem in alle de Amboinsche Eylanden, doch meest op Groot en Kleen *Ceram*, omtrent de stranden, niet boven een steen-werp daar van af. In de Zuyd-Ooster en andere Eylanden is by mede bekend.

Gebruik. Dit is naast de *Cofassu* het gebruykelykste en bequaamste hout tot den Scheeps-bouw by de Amboinzen, waar vanze zo wel de planken, als inbouden en ribben tot haare *Corre Corren* maken, doch tot de planken zoeken de regte boomen uyt, die van het strand wat afstaen, want die regt op strand wassen, zyn meest bogtig: Het hout laat zig gemakkelyk bewerken door de zaag en schaaf, wegens kortheyd der kammen: Wegens zyne taayigheid scheurt en splyt het niet, 't welk een noodige eygenchap is voor den Scheeps bouw: Men kan het ook tot *Schrynwark* gebruyken, als het ter degen droog is, want het laat zig even schaven, en de verwerde aderen vertonen eenige fraayheid, hoewel het geen polysten aanneemt, en den zuuren reuk bem lang byblyft.

Hier toe behoort de *Jambosa silvestris alba*, of eygentlyke wilde Jamboes, die men niet op strand, maar